

לקראת שבת

עיונים וביאורים בפרשת השבוע

שנה ח / גליון שלה
ערש"ק פרשת וירא ה'תשע"ב

צניעות שרה בדיבור עם המלאכים

גודל מידת החסד של אברהם אבינו

חינוך קטן מה"ת או מד"ס

הצלת נפשות גם כשזה נגד טבעו

פתח דבר

בעזה"ת.

לקראת שבת קודש פרשת וירא, הננו מתכבדים להגיש לקהל שוחרי התורה ולומדי, את הקונטרס 'לקראת שבת' (גליון שלח), והוא אוצר בלום בעניני הפרשה מתוך רבבות עניני חידוש וביאור שבתורת נשיא ישראל ומנהיגו, כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע.

וזאת למודעי, שבדרך כלל לא הובאו הביאורים בשלימותם כפי שנאמרו, ואף עובדו מחדש ונערכו ע"י חבר מערכת, ופשוט שלפעמים מעומק המושג וקוצר דעת העורכים יתכן שימצאו טעויות וכיו"ב, והם על אחריות המערכת בלבד, ושגיאיות מי יבין.

ועל כן פשוט שמי שבידו הערה או שמתקשה בהבנת הביאורים, מוטב שיעיין במקורי הדברים (כפי שנסמנו על-אתר או בתוכן העניינים), שם נתבארו הדברים באריכות, במתיקות ובתוספת מראי מקומות.

* * *

ויה"ר שנוכה לקיום היעוד "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים", ונוכה לשמוע תורה חדשה, "תורה חדשה מאיתי תצא", במהרה בימינו ותיכף ומיד ממש.

בברכת שבתא טבא,

מכון אור החסידות

קובץ זה יוצא לאור לזכות האחים
הרה"ח הרה"ת ישראל אפרים מנשה שי'
והרה"ח הרה"ת יוסף משה שי'
וכל בני משפחתם שיחיו
זאיאנץ
ס. פאולו ברזיל

להצלחה רבה ומופלגה בגשמיות וברוחניות

צוות העריכה וההגהה:

[עי"פ סדר הא"ב]

הרב לוי יצחק ברוק, הרב משה גורארי, הרב יוסף גליצנשטיין,
הרב צבי הירש זלמנוב, הרב שלום חריטונוב, הרב אברהם מן, הרב מנחם מענדל רייצס

יוצא לאור על ידי

מכון אור החסידות

United States

1469 President st.

Brooklyn, NY 11213

oh@chasidus.net

718-534-8673

ארץ הקודש

ת.ד. 2033

כפר חב"ד 60840

טלפון: 03-738-3734

הפצה: 03-960-4832

תוכן העניינים

ה. מקרא אני דורש.....

"להודיע שצנועה היתה"

יבאר בפירושו רש"י איך מתאים הא דקיבלה שרה כוס של ברכה מהמלאכים ודיבורם עמה – לצניעותה המופלגת דשרה "שצנועה היתה"

(ע"פ לקוטי שיחות חט"ו עמ' 110 ואילך)

ט. פנינים.....

עיונים וביאורים קצרים

י. יינה של תורה.....

"אנכי עפר ואפר"

"בשכר שאמר אברהם אבינו ואנכי עפר ואפר זכו בניו לשתי מצות אפר פרה ועפר סוטה" (סוטה יז, א) – ביאור השייכות של ב' מצוות אלו לאופן ענוותנותו של אברהם – "עפר ואפר".

(ע"פ לקוטי שיחות חלק כה עמ' 79 ואילך)

יא. פנינים.....

דרוש ואגדה

יד. חידושי סוגיות.....

חינוך קטן מה"ת או מדרבנן

יפלפל בהא דליכא חיוב חינוך מה"ת, ויחדש יסוד דבאמת גם מן התורה יש דין חינוך מגדר הכשר מצוה, אלא שאינו בגדר מצוה ממש אלא מדרבנן, ויביא סימוכין לזה, ידחה היסוד דלעיל, ויסיק דבאמת לא שייך חיוב הכשר מצוה בקטן ושאיני ממצוות התלויות בזמן שמחוייב להכשיר קיומן, ויביא רא"י לדבר, ועפכ"ז יבאר דבר תמוה בשייכות לאברהם אבינו

(ע"פ לקוטי שיחות חל"ה עמ' 61 ואילך)

כה. תורת חיים.....

מכתבי קודש בענין חשבון הנפש והזמן המתאים לזה, ואשר לפעמים החשבון מביא לתוצאות בלתי רצויות

כז. דרכי החסידות.....

חלק שלישי ממכתב קודש של כ"ק אדמו"ר מוהריי"ץ מליובאוויטש נ"ע בו מבאר את גודל מעלת העבודה לטובת הרבים על העבודה עם עצמו

"להודיע שצנועה היתה"

יבאר בפירוש רש"י איך מתאים הא דקיבלה שרה כוס של ברכה מהמלאכים ודיבורם עמה – לצניעותה המופלגת דשרה "שצנועה היתה"

"ויאמרו אליו איה שרה אשתך גו" (פרשתנו יח, ט).

ובפירוש רש"י:

"ויאמרו אליו – נקוד על אי"ו שבאליו. ותניא רבי שמעון בן אלעזר אומר: כל מקום שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב, וכאן הנקודה רבה על הכתב אתה דורש הנקודה, שאף לשרה שאלו אינו אברהם. למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש; בבבא מציעא אומרים: יודעים היו מלאכי השרת שרה אמנו היכן היתה, אלא להודיע שצנועה היתה, כדי לחבבה על בעלה; אמר רבי יוסי בר חנינא: כדי לשגר לה כוס של ברכה".

והנה כבר נת' במק"א הטעם שרש"י הוצרך כאן לשלושה פירושים על "ויאמרו אליו", ואף כתבם בהמשך אחד (ולא בתור מחלוקת) – משום שבאמת כל טעמים אלו צדקו יחדיו (ראה מה שנתבאר במדור זה בש"פ וירא תשס"ח, עיי"ש באורך, ע"פ המבואר בלקוטי שיחות חט"ו עמ' 110 ואילך).

אך עדיין צ"ע, דלפום ריהטא נראה שפירושים אלו סותרים זל"ז:

לפי הפירוש השני, מלאכי השרת שאלו "איה שרה" כדי להדגיש את צניעותה – שהיתה יושבת בזוית ביתה ולכן לא ראוה;

ואילו הפירוש הראשון מדגיש את הצד ההפכי - שמלאכי השרת דיברו עם שרה ושאלו אותה "איו אברהם!"

[וגם הפירוש השלישי לכאורה אינו מתיישב עם צניעותה המופלגת של שרה – דקיבלה ה"כוס של ברכה" (לא מאברהם אישה, אלא) דוקא מהאורחים (שאינה מכירה)?!]

ב. והנה במשכיל לדוד האריך לבאר (וחלק מלשונו נעתק לקמון ס"ג), שאין כוונת רש"י שאכן המלאכים דיברו בפועל עם שרה ושאלו אותה "איו אברהם" – כי אי"ז מתאים עם דרך הצניעות;

וכל כוונת רש"י היא, שבלשון הנכתב בשאלתם לאברהם רמוז גם כן כאילו שאלו לשרה "איו אברהם". ולמדנו "שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש" – ולצדדין קתני: אם הוא איש ומדבר עם האיש בעל הבית, צריך לשאול לו בשלום אשתו. ואם היא אשה ומדברת עם בעלת הבית, אז צריכה היא לשאול אותה בשלום בעלה.

אבל דוחק גדול הוא לומר שמה שכתב רש"י "שאף לשרה שאלו איו אברהם" אינו כפשוטו; וכידוע שרש"י כתב פירושו בסגנון ברור המתאים אפילו ל"בן חמש למקרא".

ולכן צריך לבאר שבאמת אין סתירה בין זה שהמלאכים שאלו בפועל את שרה "איו אברהם" – לבין זה "שצנועה היתה"; וזהו שמדייק רש"י "בבבא מציעא אומרים" – להדגיש, שדבר זה ("להודיע שצנועה היתה") "אומרים" אותו סתם, כי זה מתאים לכולי עלמא, גם לפי הפירוש הראשון (של ר' שמעון בן אלעזר) שהמלאכים דיברו עם שרה ושאלו "איו אברהם".

ג. וביאור הענין:

הנה במפרשים רבים הקשו על דברי ר' שמעון בן אלעזר – "כל מקום שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב. וכאן הנקודה רבה על הכתב אתה דורש הנקודה" – שלכאורה אינם מובנים (ראה משכיל לדוד ודברי דוד על רש"י כאן. ועוד. ובנמוקי יוסף לבבא-מציעא פז, א שכן "מקשין העולם"):

כיון ש"כל מקום שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב", נמצא שדי ומספיק לנקד את מיעוט האותיות, ואז יודעים (בדרך ממילא) שיתר האותיות שאינן מנוקדות הן הנדרשות. ואם כן, למה בכלל יש מצב שבו "הנקודה רבה על הכתב" (שאז "אתה דורש הנקודה")? לשם מה צריך להוסיף נקודות לחינם?

ובנידון דידן: אם רוצה הכתוב להשמיענו שהמלאכים שאלו "איו" – היה די לנקד את האות ל' בלבד, ואז היינו יודעים (לפי הכלל ש"מקום שהכתב רבה על הנקודה אתה דורש הכתב") שיש לדרוש רק את האותיות אי"ו (שאינן מנוקדות); למה אפוא הוצרך הכתוב לנקד את כל שלושת האותיות אי"ו?!

לקראת שבת

ז

[במשכיל לדוד תירץ לפי דרכו (הנ"ל ס"ב): "וע"פ דרכנו ניחא נמי אמאי לא ניקד הכתוב ל' דאליו לבד, ואפילו הכי נדרוש שפיר "איו", לפום כלל דרשב"א דכל מקום שהכתב רבה דרשינן הכתב! אלא העיקר, דכל מקום דאיכא ניקוד בא הניקוד לעקור אותן האותיות כאילו לא הוו. והשתא אילו לא ננקד איו, הוה דרשינן 'איו' ממש, שהמלאכים שאלו ממש לשרה 'איו אברהם', והוה נפקא מינה חורבא להיפך מן המכוון. והשתא דננקד נימא דדרשינן 'איו' דל מהכא, כלומר אינו ענין למלאכים, אלא רמוז הוא שאם היא אשה צריכה לשאול איו בעלה". – אבל כבר נת'ל שקשה ליישב פירושו בפשט דברי רש"י].

אלא, שהניקוד בא ללמדנו (לא רק את עצם העובדה שהמלאכים שאלו "איו", אלא גם את האופן שבו שאלו המלאכים:

כאשר יש ניקוד על תיבה מסויימת, הכוונה בכך להחליש ולמעט מתוכנה של התיבה. וכמו הניקוד על תיבת "וישקהו" (וישלה לג, ד) האמורה בעשו ויעקב, שבא ללמדנו "שלא נשקו בכל לבו" (פרש"י שם). היינו, שה"נקודה" ממעטת מתוכן הנשיקה ומחלישה אותה (ויש להאריך טובא בענין זה של "ניקוד" בשיטת רש"י בפירושו עה"ת, ועוד חזון למועד בעז"ה).

ובעניננו, האותיות "איו" מנוקדות כדי ללמדנו שאמנם המלאכים שאלו את שרה "איו" אברהם, אבל שאלה זו היתה באופן "חלש": מכיון ש"צנועה היתה" שרה, לכן כאשר המלאכים שאלו אצלה "איו אברהם", הם לא עשו זאת בתוקף ובפרסום, אלא באופן של צניעות וב"חלישות" (ראה גם הגהת מהר"י כ"ץ בפענח רזא כאן).

ומעתה אתי שפיר, שלא זו בלבד ואין הפירוש "שצנועה היתה" סותר לדברי רשב"א "שאף לשרה שאלו איו אברהם" – אלא אדרבה הוא מהווה המשך וביאור אליו, כי דוקא לפי זה ששרה צנועה היתה מובן מדוע ניקד הכתוב את כל שלושת האותיות "איו" (ולא הסתפק בניקוד האות ל' בלבד).

ד. ועדיין נותר לנו לבאר את הפירוש השלישי שמביא רש"י – "אמר רבי יוסי בר חנינא כדי לשגר לה כוס של ברכה", היינו, ששרה קיבלה יין מהמלאכים – דלכאורה כיצד מתיישב הדבר עם צניעותה המופלגת של שרה (כנ"ל ס"א)?

ועוד יש לדייק – אמאי הביא רש"י פירוש זה בשם אומרו, רבי יוסי בר חנינא, שלא כדרכו [ואכן, את הפירוש הקודם הביא רש"י בסתם ("בבבא מציעא אומרים"), מבלי לפרש שם בעל המימרא]!

והביאור:

כיון שאברהם אבינו טרוד היה במצות הכנסת אורחים, הרי שהוא בעצמו לא אכל; וכלשון הכתוב (פרשתנו יח, ח): "והוא עומד עליהם .. ויאכלו" – היינו, שהוא עמד לשמש אותם, אך דוקא הם שאכלו ולא הוא בעצמו (ולהעיר מפרש"י יתרו יח, יב: "ומשה היכן הלך .. אלא שהיה עומד ומשמש בפניהם").

לקראת שבת

ומעתה מתורצת בפשטות קושיית המפרשים: "ואברהם בעצמו למה לא שלח לה" (ל' דברי דוד על רש"י)? – כי אברהם לא אכל כלל, ולא היה לו כוס של ברכה.

ומוסבר גם, כי זה שהם שלחו לשרה מהכוס של ברכה שלהם לא היה ענין של היפך הצניעות – כיון שלא היתה דרך אחרת ששרה תקבל מ"כוס של ברכה" אלא על ידם (ופשוט שאברהם לא היה יכול לשגר לה מכוס של ברכה של המלאכים, כמבואר בגור אריה על אתר); ובפרט שלא הם בעצמם נתנו לשרה, אלא הם רק שלחו לה ("לשגר").

אמנם עדיין יכול התלמיד לטעון, שסו"ס זה ששרה לוקחת מכוס של ברכה ששיגרו לה האורחים מהווה פגם בשלימות הצניעות – וכדי ליישב זה מדייק רש"י ומזכיר את שם בעל המימרא, רבי יוסי בר חנינא:

על הפסוק "ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלקים קדוש הוא" (מלכים-ב ד, ט - והוא מדברי האשה השונמית על אלישע הנביא) איתא בגמרא (ברכות י, ב) – "אמר רבי יוסי בר חנינא, מכאן שהאשה מכרת באורחין יותר מן האיש".

ולשיטתו אזיל בנידון דידן, ששרה (בהיותה "אשה") הכירה באורחים שאינם אנשים מן השורה – והבינה שכאשר מדובר באנשים נעלים כאלו (שדומים למלאכים) הרי שאין פגם בלקיחת "כוס של ברכה" מהם כי אין מקום לחשש כו'. וק"ל.

פנינים

עיונים וביאורים קצרים

התועלת בברכה שע"י כפי'

ויקרא שם בשם ה' א-ל עולם

(כא, לג)

אל תקרי ויקרא אלא ויקריא, מלמד שהקריא אברהם אבינו לשמו של הקב"ה בפה כל עובר ושב. כיצד לאחד שאכלו ושתו עמדו לברכו אמר להם וכי משלי אכלתם? משל אלקי עולם אכלתם, הודו ושבתו וברכו למי שאמר והי' העולם (סוטה י, סע"א ואילך)

במדרש (בראשית רבה פמ"ג פמ"ט, ד) הובא שאלו שלא רצו לברך את הקב"ה תבע מהם אברהם סכום גדול על מה שאכלו ושתו, ומכיון שלא רצו לשלם, נתרצו לומר "ברוך קל עולם שאכלנו משלו".

ולכאורה תמוה מאוד, מה תועלת מצא אברהם להכריח אנשים להגיד "ברוך קל עולם כו", דאם לא רצו להגיד את זה מרצונם הטוב, מה תועלת יש להגיד דברים אלו רק מן השפה ולחוץ, מצד ההכרח? וי"ל הביאור בזה:

כל אדם, אפי' בן נח, ביכולתו להגיע להכרה ש"יש בעל הבית לבירה זו", ולכן התעסק אברהם אבינו לפרסם את אלקותו ית' "בפה כל עובר ושב".

אך כשראה אנשים שאינם מבינים את זה, ואין הם באים להכרה זו מעצמם, הבין אברהם שגסותם וחומריותם גדולה מאוד, ולכן אין הם יכולים להגיע להכרה זו.

ולכן תבע מהם אברהם סכום גדול, דעי"ז פעל ביטוש ושבירה בגסותם וחומריותם, וכדאי בזהר הקדוש (ח"ג קסח, א. הובא בתניא רפכ"ט) "אעא דלא סליק ב"י נהורא מבטשין לי' גופא דלא סליק ב"י נהורא כו' מבטשין לי'", ואז הגיעו כבר מעצמם להכרה ש"יש בעל הבית לבירה זו".

(ע"פ לקו"ש חט"ו עמ' 122 ואילך)

ריפוי אברהם אבינו ע"י הקב"ה

וירא אליו ה'

יום שלישי למילתו היה,

ובא הקב"ה ושאל בשלמו

(יה, א. ובפרש"י)

הקשו המפרשים (ראה רא"ם כאן ועוד), מדוע נשתהה הקב"ה מלבקר את אברהם עד ליום השלישי למילתו, ולא בא לבקרו קודם?

יש לתרץ בזה, ע"פ הידוע מה שאמרו ז"ל (נדרים לט, ב), שבביקור תולים "נוטל אחד משישים בחליו", ויתירה מזו כתב הרמב"ן (פרשתנו יח, ב קרוב לסופו) שכש"כא הקב"ה ושאל בשלמו" – "הי' לו במראה השכינה ריפוי למחלת המילה", דמשמע שריפאהו הקב"ה לגמרי [והא דכתב רש"י שמלאך רפאל בא לרפאותו הי' זה רק לגלות את הרפואה שהי' לו מכבר ע"י הקב"ה בעצמו].

והנה ידוע הזהירות שקיים ציווי הקב"ה יהי' דווקא עם דברים טבעיים ולא במעשה נסים (וראה מצפה איתן על תוד"ה חטין סנהדרין ט, ב. כלי חמדה ויקהל לה, כד"כ), ועפ"ז י"ל ששלימות קיום המצווה היא כשכל מעשה המצווה כולה, מההכנות אלי' ועד להתוצאות הבאות ממנה, יהיו בדרך הטבע דווקא ולא בדרך נס. ואף אם ע"י קיום המצוה יש קשיים וכאבים וכו' אין להחלישם או לבטלם בדרך נס.

וזהו שהמתין הקב"ה מלבקר את אברהם עד יום השלישי, כדי שריפוי הכאבים מהמילה לא יהי' נגד הטבע, שהרי הרגילות היא שמשך זמן ריפוי המילה הוא שלושה ימים, ורק ביום השלישי שגם מצד הטבע מתרפא האדם, בא הקב"ה וביקרו, וריפאו ע"י מלאך מיכאל. וק"ל.

(ע"פ לקו"ש ח"ה עמ' 77 ואילך)

יינה של תורה

"אנכי עפר ואפר"

"בשכר שאמר אברהם אבינו ואנכי עפר ואפר זכו בניו לשתי מצות אפר פרה ועפר סוטה" (סוטה יז, א) – ביאור השייכות של ב' מצוות אלו לאופן ענוותנותו של אברהם – "עפר ואפר".

א. בתחילת התפילה של אברהם עבור אנשי סדום, כתוב: "ויען אברהם ויאמר הנה נא הואלתי לדבר אל ה' ואנכי עפר ואפר" (פרשתנו יח, כז). ואמרו חז"ל (סוטה יז, א): "בשכר שאמר אברהם אבינו ואנכי עפר ואפר זכו בניו לשתי מצות אפר פרה ועפר סוטה".

והנה, ידוע שנתנית שכר מאת השי"ת היא באופן של 'מדה כנגד מדה' (ראה סוטה ח, ב), ועד"ז בנדו"ד צריך לומר שהשייכות בין "ואנכי עפר ואפר" ל"אפר פרה ועפר סוטה" הוא (לא רק מצד שמדובר באותן התיבות, אלא) בתוכן – שהתוכן של שני מצות אלו שייך ודומה להביטול והענווה של אברהם "ואנכי עפר ואפר"; וצריך ביאור, איפוא, מהי השייכות ביניהם בתוכן?

ב. והביאור בזה:

ידוע (ראה הנסמן בספר הערכים-חב"ד ערך אברהם אבינו ס"א-ג) שמדתו של אברהם אבינו היא מדת החסד, וכמו שמצינו בפרשתנו אודות גודל הכנסת האורחים שלו; והנה, במדת החסד והשפעה לזולת – ישנם שני אופנים (כמבואר בכ"מ, ומהם: לקוטי תורה עקב יז, ג ואילך, ועוד):

לקראת שבת

יא

(א) מצד הגדלות דהמשפיע חסד – אשר בהיותו שר גדול או גביר מופלג, הרי הוא בתנועה של הרחבה גדולה, ומשפיע גם למי שהוא קטן לפי ערכו. והיינו, שהמשפיע (בהרגשתו) הוא במעמד של 'גדול' בערך לקטן, ורק מחמת הגדלות והרחבה שלו הוא משפיע גם לקטן;

(ב) מצד הביטול והענווה דהמשפיע – בהיותו קטן בעיני עצמו, "ואנכי עפר ואפר", הרי הוא מרגיש שכל אחד ואחד – גם הקטן שנמצא במעמד ומצב נמוך הימנו – גדול ממנו וקודם לו, ולכן משפיע לכל אחד ואחד.

והנפק"מ בין שני אופנים אלו היא (לא רק בהרגשתו דהמשפיע, אלא גם) במעשה בפועל – בהנתינת חסד:

כאשר ההשפעה היא מצד הגדלות והנדיבות דהמשפיע, הרי מכיון שהוא הגדול והשני קטן – אזי ראשית כל הוא ידאג לעצמו, ולכן את החלק הארי שבנכסיו יקח לעצמו ורק מהשיירים שנותרו ישפיע למקבל; משא"כ בהשפעה שמצד ההרגש שהוא הקטן והמקבל קודם אליו – אזי בדיוק להיפך, את העיקר שבנכסיו יתן וישפיע למקבל ורק מהנותר ישאיר עבור עצמו, וכאיתא בגמרא (ר"ה יז, סע"א): "לשארית נחלתו... למי שמשים עצמו כשיריים".

ג. והנה, אופן הנהגתו של אברהם אבינו בהשפעת החסד היתה באופן שהרגיש את עצמו לקטן בערך להזולת, "ואנכי עפר ואפר" – וכמו שמצינו שלא רק שנתן אברהם את כל אשר לו לשני, והתמסר למען הזולת, אלא יתירה מזו, שהשפיע לשני "אפילו מגיע לו ריעותא מהגמילות חסד" (לשון רבינו הזקן בלקוטי תורה שם יח, א), ועד שהעמיד את עצמו בסכנה עבור הזולת:

הן בנוגע לחיי גופו שהעמיד את עצמו בסכנה, כאשר ניהל מלחמה עם מלכים גדולים (לך לך יד, יד-טז) בכדי להציל את הזולת.

והן בנוגע להרוחניות שלו, כמו שמצינו בתחילת פרשתינו שבשעה שאברהם אבינו ראה "שלשה אנשים", הנה למרות שבאותה שעה נתגלה אליו השי"ת – אמר להשי"ת "להמתין לו עד שירוך ויכניס את האורחים" (פרש"י יח, ג);

דלכאורה, כיצד יכל אברהם אבינו להתנתק מקבלת פני השכינה בגלל אנשים כאלו (לדעתו היו) "ערביים שמשתחוים לאבק רגליהם" (פרש"י יח, ד), והיינו הסוג הכי נחות בעבודת ע"ז [דלמרות שבגמ' אמרו (שבועות לה, ב): "גדולה הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני השכינה" – הנה דין זה נלמד מהנהגת אברהם אבינו בסיפור זה, אבל אברהם אבינו גופא מנא לי' לעזוב את "הקבלת פני השכינה" עבור אורחים כאלו?]

אלא, שאופן הנהגתו של אברהם אבינו בהשפעת חסד היתה בתכלית הביטול כלפי הזולת, והי' מונח אצלו שכל אחד ואחד קודם לו – ולכן גם כאשר מדובר בנוגע לרוחניות שלו, "הקבלת פני

השכינה", הנה מכיון שהזולת קודם לו, הוא הניח את הרוחניות שלו על הצד ופנה אל הזולת.

ד. ובזה יובן השייכות בין אמירתו של אברהם אבינו (בתפלתו עבור אנשי סדום) "ואנכי עפר ואפר" לשתי המצות שזכו בניו בשכר זה "אפר פרה ועפר סוטה" – דבשתי מצות אלו מודגש אופן ההנהגה ד"אנכי עפר ואפר", שההנהגה היא בתכלית הביטול עבור הזולת:

בנוגע ל"אפר פרה" – הנה במצות פרה אדומה ישנו דין: "כל העוסקין בפרה מתחלה ועד סוף מטמאין בגדים" (פרה פ"ד מ"ד); דהנה, ענינו של הכהן הוא לעמוד ולשרת בבית המקדש בקדושה ובטהרה – וכעת (במצות פרה), נדרש ממנו להיות טמא (שעי"ז הוא לא יוכל לעבוד בבית המקדש) בכדי לטהר יהודי אחר.

ובנוגע ל"עפר סוטה" – ענינם של מי סוטה הוא "לעשות שלום בין איש לאשתו, אמרה תורה, שמי שנכתב בקדושה ובטהרה ימחה על המים" (שבת קטז, א); דהנה, מחיקה (בידים) של שמו של הקב"ה הרי אין לך חילול השם גדול מזה. ולאידך, מדובר באשה כזו שהתנהגה באופן דהיפך הצניעות, וגם לאחר שקינא לה בעלה והתרה בה נסתרה – ומ"מ, אמרה תורה שכדאי ומצוה למחוק את השם הקדוש עבור אשה כזו.

פנינים

דרוש ואגדה

הצלת נפשות אף נגד טבעו

ויגש אברהם ויאמר האף תספה
נכנס אברהם לדבר קשות
(יח, כג. ובפירש"י)

ידוע שמדתו של אברהם אבינו היתה –
"אברהם אֹהֵבִי" (ישעי' מא, ח), ובטבעו
הי' בעל חסד, וא"כ תמוה, איך יתכן שידבר
אברהם קשות, ובפרט להקב"ה?

אלא שמוזה רואים עד כמה צריך האדם
להשתדל בהצלת נפשות, דכשבא ענין של
הצלת נפשות – הן הצלת אדם כפשוטה והן
הצלת אדם ברוחניות – לידי האדם, אין לו
"לחשוב חשבונות", ולעשות רק מה שהוא
לפי כבודו להציל.

אלא עליו לעשות כל מה שאפשר ולנסות
כל האפשרויות. ואפילו דבר שהוא נגד טבעו,
כדי להציל את חברו מרדת שחת.

(ע"פ לקוטי שיחות ח"י ע' 55 ואילך)

הכנסת אורחים בגיל תשעים ותשע

והוא יושב פתח האוהל כחום היום
לראות אם יש עובר ושב ויכניסם לביתו
(יח, א. ובפירש"י)

מצינו, שעסק אברהם אבינו בפרסום דבר
ה' לבריות במשך כל שנותיו, ואף בהיותו בן
תשעים ותשע שנה, ביום השלישי למילתו,
ישב על פתח האוהל לראות אולי יעבור עוד
אדם אחד שיוכל להאכילו ולהשקותו ולפעול
עליו לברך למי שאמר והי' העולם (עיין
סוטה י, סע"א ואילך).

ומזה הוראה נפלאה בעבודת האדם
לקונו:

גם מי שכבר עסק רבות בקירוב בני
ישראל לאביהם שבשמים, וכבר ראה פרי
טוב בעמלו, ויהודים רבים כבר נתקרבו על
ידו, אין לו לחשוב שאולי יכול הוא להפסיק
בזה לרגעים, ו"לנוח" קצת מעבודתו.

אלא גם אחרי "תשעים ותשע שנים" של
התעסקות בזה, עליו להמשיך ולעבוד בזה
במרץ, ולחפש אולי יש עוד יהודי אחד,
שיכול לקרבו ולחברו לאבינו שבשמים.

(ע"פ ספר השיחות תשמ"ט ח"א עמ' 48 ואילך)

חינוך קטן מה"ת או מדרבנן

יפלפל בהא דליכא חיוב חינוך מה"ת, ויחדש יסוד דבאמת גם מן התורה יש דין חינוך מגדר הכשר מצוה, אלא שאינו בגדר מצוה ממש אלא מדרבנן, ויביא סימוכין לזה, ידחה היסוד דלעיל, ויסיק דבאמת לא שייך חיוב הכשר מצוה בקטן ושאיני ממצוות התלויות בזמן שמחוייב להכשיר קיומן, ויביא רא' לדבר, ועפכ"ז יבאר דבר תמוה בשייכות לאברהם אבינו

ובאמת יש לתמוה בזה ע"פ סברא, איך נאמר דלא חייב רחמנא לחנך קטן להתרגל במצוות שיהי' חייב בהן לכשיגדל, הא כיון שמחוייב התורה עצמה תיכף ברגע שהקטן נעשה גדול מחוייב מיד בקיום כל מצוות התורה, א"כ באם אין חיוב מן התורה להכינו לזמן גדלותו, נמצא שע"פ המנהג מדינא דאורייתא יעבור זה על מצוות התורה מחמת חסרון ידיעה וחוסר הכנה.

מיהו, בפשטות אין כאן קושיא, כי יש לומר שמניעת דבר זה נכללה כבר במצוה הכללית דתלמוד תורה, ד"מצוות עשה מן התורה על האב ללמד את בנו הקטן תורה. . שנאמר (עקב יא, יט) ולמדתם אותם את בניכם לדבר במ" (הל' ת"ת

א

יקדים מדברי הש"ס דחינוך דרבנן, ויבאר ע"פ הראשונים דגם מה"ת יש חיוב המכין לקיום המצוות במה שמלמדו תורה

בנוגע לחיוב אדם בחינוך הקטנים גרסינן להדיא בכמה דוכתין בש"ס (נזיר כט, א. חגיגה ד, א. וש"נ. ובכ"מ) דאינו אלא מדרבנן, אבל מן התורה ליכא חיוב חינוך¹. והכי נמי הביא הרמב"ם לענין כמה מצוות פרטיות (הל' ציצית פ"ג ה"ט. הל' ברכות פ"ה ה"א. הל' שבייתת עשור פ"ב ה"י. הל' סוכה פ"ו ה"א. ועוד).

(1) וראה אנציקלופדי' תלמודית ערך חינוך בתחלתו. וש"נ.

שנאמר (משלי כב, ו) "חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה"⁴.

ב

ידחה דפשטות הש"ס והפוסקים דאין חיוב ת"ת שייך לענין הכנה לקיום המצוות, ויקשה מסברא אהא דליכא חיוב חינוך מה"ת

אמנם, עדיין דרוש לנו טעם ומזור לקושייתנו הנ"ל, כי לכאורה אין די בתירוצו שגם התורה נתנה חיוב המכין את הקטן במה שציותה ללמדו תורה – חדא, דפשטות סוגיית הש"ס בקידושין (כט, א) נראה שחיוב ת"ת לבנים הוא ע"ד מצות מילה ופדיון הבן שעושה האב לבנו, היינו שמצות לימוד התורה היא א' ממצות פרטיות של הבן המוטלת על האב לעשות לבנו, שעליו לעשות מה שבידו על האב לעשות לבנו, אבל לא שמצות ת"ת היא דבר כללי כעין חינוך כדי שידע הבן את כל שאר המצוות וכו'. וגם לא מצינו כן דעת רוב הראשונים והפוסקים, לומר שמצות ת"ת היא כעין חינוך לידע כל המצוות, רק הוא חיוב פרטי לעסוק עם בנו בתורה.

ותו, א"א לומר דבחיוב התורה בת"ת כבר יהי' הבן מוכן מיד לכשיגדל, דהא מזה גופא שחכמים חייבו לחנכו בקיום המצוות בפועל

(4) וכן ברשב"א (מגילה יט, ב) ובריטב"א (סוכה שם) הזכירו הכתוב ד"חנוך לנער" לענין חובת חינוך דרבנן. אבל בגמ' קידושין ל, רע"א מבואר דקאי בבן גדול, וכמ"ש אדמו"ר הזקן בהל' ת"ת פ"א ס"ו. ובפשטות זהו הטעם שלא הביאו אדה"ז בשו"ע הל' שבת סשמ"ג לענין חובת חינוך. וצע"ק בלשונו בשו"ת (סי' מא – נדפס בסוף השו"ע, וכן בספר בפ"ע) "דהתם (בחגיגה) מיירי במ"ע המוטלת על האב לחנך בה בנו כדי שיקיים מעצמו כשיגדיל שזו היא מצות חינוך כדכתיב חנוך לנער כו".

(להרמב"ם ו) לאדה"ז (בתחלתו), וכמו שפי' הרמב"ן בפסוק (ואתחנן ו, ז) "ושננתם לבניך", "מאחר שציוה במצות חוקת עולם לדורותיכם (ויקרא ג, יז) . . הנה אנחנו מצווים שידעו בנינו המצוות, ואיך ידעו אותם אם לא נלמדם"³. ועיין בה"ג בהקדמתו (מנין המצוות, קום עשה עא): "למד בנך תורה ומצות", וכ"ה בסמ"ג (מ"ע יב וברמזי המצות בראש הספר) וביראים (השלם סי' רכה). ולפ"ז ישנו מן התורה חיוב של חינוך בתור הכנה לקיום המצות בגדלותו, ואדרבה, זהו יסוד המצוה הכללית דת"ת לבנים, כנ"ל.

ורק שמן התורה המצוה היא "שידעו בנינו המצוות", ואתו רבנן ותיקנו שגם מצוה לחנך ולהרגיל את הבן בקיום המצוות בפועל, וכמ"ש ראשונים, שהוא כדי "להרגיל את הקטן למצוה . . כדי שיהא מחונך ורגיל למצוות" (רש"י סוכה ב, סע"ב ד"ה מדרבנן), "להנהיגו שיהא סרוך אחר מנהגו לכשיגדיל" (רש"י חגיגה ו, א ד"ה קטן), כענין

(2) וראה גם תשא (לא, יז), לך (יז, י) – הובא ברמב"ן שם.

(3) ובפי' רבינו מיוחס עה"ת (ירושלים תשכ"ח) עקב יא, יט: ולמדתם אותם. תרגילו את בניכם להיות עסוקים תמיד בתורה . . כדי שירגיל בכך ואף בכל המצוות, וכן שלמה אומר חנוך לנער כו* [וברמב"ן עקב שם, יח: הוסיף בכאן ולמדתם אותם כי ושננתם שיספר להם המצוות וכאן עד שילמדו אותם וידעו ויבינו אותם וטעמיהם]. ובמאירי (קידושין ל, א) "האב חייב בלימוד תורת הבן . . עד שידע ענין המצוות ויקיים אותם כראוי". ובבמדב"ר פי"ז, א (וראה תנחומא שלה יד ובעץ יוסף שם) "שנו רבותינו ה' דברים האב חייב לעשות לבן כו' ללמדו תורה כו' ללמדו מצות כו'" (וראה מפרשים שם).

(* להעיר גם מלשון אדה"ז בקו"א בהל' ת"ת (פ"א סק"א [נתתחב, א]) "חינוך לתורה דאורייתא על האב".

תורה דלא ליספו לי' בידיים יש לומר הטעם דקפיד רחמנא שלא ירגיל אותו לעבור עבירות וכשיגדל יבקש לימודו". אבל כבר כתב ע"ז בשו"ת חת"ס (או"ח ספ"ג) ד"זה אינו עיקר דלא דרשינן טעמי' דקרא", ע"ש. ובשו"ת אדמו"ר הזקן (סי' מא) כ' "אבל למספי איסור בידיים לקטן דאסור לכ"ע לאו משום חינוך אתינן עלה אלא מדכתיב לא תאכלום כו', דחינוך אינו מוטל אלא על האב בלבד . . ע' א"ח סי' שמג". וכן מוכח לכאורה ממה שפסק בהל' שבת (סי' שמג ס"ה) "לספות לו איסור בידיים אסור לכל אדם מן התורה אפילו אינו בר הבנה כלל שנא' לא תאכלום כו".

מיהא, באמת מן הנראה לחדש יסוד גדול, דלכולי עלמא יש חיוב של חינוך מדאורייתא⁷ (ולא רק ידיעת המצות לחוד), כמשי"ת גדר חיוב זה, אלא שאעפ"כ אין חובה זו בגדר מצוה ממש, דרבנן אינהו דתקון מצות חינוך, ולזה נתכוון הש"ס דחינוך דרבנן.

וביאר ענין חיוב זה היכן מצינוהו בתורה – יובן לנו בהקדם סברא כללית, דהנה כשהתורה מחייבת לקיים איזו מצוה, ולדוגמא הנחת תפלין, פשוט שאין החיוב רק למי שיש לפניו זוג תפלין שמחוייב להניחן, אלא המצוה מחייבתו לעשות כל הדרוש כדי להשיג תפלין,

שיתרגל בהן מוכח שידיעת המצות עצמה אינה די' שיקיימן בפועל כשיגדיל, הרי, שמן התורה, כשיגדל הקטן ויגיע לגיל י"ג שנה ויום אחד, חסר בהכנתו והכשרתו השלימה כדי שיוכל לקיים בפועל כל המצוות כדבעי כשיגדל. דאם נתרגל הקטן להתנהג ללא שמירת התורה והמצוות, הרי גם אם יודע (בשכלו ומחשבתו) הלכות כל המצוות, אי אפשר שבן רגע יתחיל לקיימן כולן בפועל כדבעי (היפך טבעו ומנהגו הקודם).

ג

יחדש יסוד דבאמת גם מן התורה יש דין חינוך מגדר הכשר מצוה, אלא שאינו בגדר מצוה ממש אלא מדרבנן

והנה, יש מן האחרונים⁵ דס"ל שמהפסוק "חנך לנער גו"⁶ יש להוכיח שחיוב החינוך הוא מצות עשה מדברי קבלה. וי"א⁶ שמקורו בתורה – כמ"ש (פרשתנו יח, יט) "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו גו' ושמרו דרך ה' גו'". ולדבריהם אכן גם התורה חייבה להרגיל בנו בקיום דיני התורה בפועל, אבל לכאו' זהו נגד פשטות הש"ס דחינוך דרבנן, כנ"ל.

ויש להעיר עוד, דמצינו דיעה מפורשת דישנו גדר של חינוך מדאורייתא, והוא בתרומת הדשן (פסקים סי' סב) שכ' דקטן העובר עבירה בקטנותו א"צ לעשות תשובה ע"ז כשיגדיל דקטן אינו בר אזהרה כלל כדמוכח מהא דקטן אוכל נבילות אין ב"ד מצווין להפרישו (יבמות קיד, א) – "והא דאייתי קרא (יבמות שם) דאסרה

7) ולהעיר ממ"ש הרמב"ן גבי מצות הקהל (וילך לא, ג) "ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו. הם הטף כי ישמעו וישאלו והאבות ירגילום ויחנכו אותם, כי אין הטף הזה יונקי שדים אבל הם קטני השנים הקרובים להתחנך כו'", אלא שסיים "אבל רבותינו אמרו (חגיגה ג, א) האנשים ללמוד . . והטף למה בא ליתן שכר למביאייהם", והיינו דמזה מוכח דאינו משום חינוך. וראה מהרש"א חגיגה שם ד"ה נשים. ובארוכה לקו"ש חי"ט ע' 364 ואילך.

5) נסמן באנציקלופדי' תלמודית שם ע' קסב.

6) נסמן שם.

ומאחר שישנו חיוב על הקטן להכין עצמו לגדלותו אלא שקטן אינו בר-חיוב, לכן יש מקום לומר שחיוב זה עובר אל האב [וע"ד מ"ש הריב"ש בתשובותיו (סי' קלא) לגבי פדיון הבן, ש"עיקר המצוה בעצמו אלא שבקטנותו אי אפשר"¹⁰, ולכן הוטל על האב]. מיהו, אעפ"כ אין חובה זו בגדר מצוה, כי אם רק הכשר והכנה בלבד, ע"ד ובדוגמת כריתת עצים לעשות פחמים לעשות ברזל (איזמל למילה) מדין הכשר מצוה (שבת קל, א'¹¹ (ובפרש"י ד"ה לעשות)). וזהו שנתוסף במצות חינוך שמד"ס, שיש בזה גדר חיוב המצוה. ויש לומר, שמצד החיוב מן התורה אין עשיית הקטן עצמה בגדר קיום מצוה, כ"א עשי' כדי שיתרגל, ואילו מדרבנן עשיית הקטן היא בגדר מצוה, ולכן מן התורה קיום המצוה שעושה הקטן אינו צריך להיות בכל הפרטים, בהכשר גמור, כי מצד ההכנה אין נפק"מ כ"כ אופן עשייתו, משא"כ מצד מצות חינוך דרבנן צריך שהקטן יקיים המצות בכל הפרטים כגדול. וכבר הוכיח כן הריטב"א ממעשה דסוכת הילני ושבעת בני' (סוכה ב, ב), וז"ל: "מהא שמעינן דקטן שמחנכין אותו במצות צריך לעשות לו מצוה בהכשר גמור כגדול דהא

ואם לא השתדל ומשו"ז לא הניחן ביטל מ"ע. ועד"ז בכמה מצוות, שמחוייב מה"ת עוד קודם דאתי זמן חיובם לעשות כל הדרוש כדי שיוכל לקיים המצוה, ובל' הרמב"ם (הל' ברכות פי"א ה"ב) "יש מצות עשה שאדם חייב להשתדל ולרדוף עד שיעשה אותה כגון תפלין וסוכה ולולב ושופר". ואף שגוף החיוב אינו אלא פעולה מסויימת כהנחת תפלין ונטילת לולב מ"מ חיוב זה עצמו מחייבו בכל ההכנות הדרושות כדי שיוכל לקיים (פעולת) המצוה. ועוד זאת, שאם לא השתדל ללמוד ולידע איך לקיים המצוה, ולכן לא קיימה כהלכתה, הרי גם זה חשוב מבטל מ"ע.

ומעתה, בקטן שנעשה גדול, שאז מתחייב מיד מדאורייתא בקיום כל התורה כולה, הרי כיון שא"א שיקיים כל המוטל עליו בלי הכנה קודמת, הן לימוד וידיעת המצות, והן הכנתו והכשרתו שיתרגל לקיימם בפועל (שזהו ע"ד ההשתדלות להשיג תפלין או לולב וכיו"ב), א"כ הכנה זו היא ג"כ, לכאורה, חובה מה"ת⁸, היינו שהיא מכלל החיוב שחייבתו תורה לקיים המצוות לכשיגדיל, דכנ"ל בכל חיוב שחייבה תורה את האדם חייבתו נמי לעשות כל הכשר הדרוש תחילה כדי שיוכל לקיימו. וכמו קטן שהגדיל בט"ו בתשרי ואז יהי' חייב לקיים "ולקחתם לכם – משלכם" (סוכה כו, ב), הרי צריך ומוכרח הוא להכין ד' מינים אלו בקטנותו, וכן בנדוד"ד שיש לקטן חיוב בקטנותו לעשות ההכנה לקיום ההלכות לכשיגדיל⁹.

לא, א ד"ה א"ל. שו"ת רעק"א סמ"א. טו"א חגיגה יג, א. שד"ח כללים ג, סקנ"ה (כו). שם פאת השדה ג' ס"ו סוסק"ה), ויתירה מזה – איכא חיוב, ש"מודיעים אותו כו" (שו"ע יו"ד סי' רסח ס"ב).

אבל עיין להלן בפנים דאדרבה – מגר מצינו ראי' להיפך.

10 ובאו"ז ח"ב סי' קד משמע דכן הוא נמי לענין מילה. אבל ראה שו"ת הר"ן סי' נב. ועיין במדור "חידושי סוגיות" בקובצנו לשבוע פ' לך לך. וראה בארוכה לקו"ש ח"א ע' 44 ואילך ובהערות שם. וש"נ.

11 וש"נ – שלדעת ר"א כ"ז בגדר מכשירי מצוה שדוחין את השבת.

8 ראה עוד בזה – לקו"ש ח"ז ע' 70. חכ"ז ע' 75 ואילך. וש"נ.

9 ויתירה מזה מצינו גר שהתירו לו בגייתו (קודם הגיור) איסור ת"ת דנכרי (ראה חדא"ג מהרש"א שבת

מדברי סופרים ולמעלה כתב מחנכין אותו ולא כתב מחנכין אותו לשעות מד"ס לפי שאין חנוך שעות מדרבנן כלל שאין מדרבנן חיוב חנוך בלא השלמה כלומר שיעשה המצוה כתקנה וכמשפטה בשלמות, עכ"ל.

ומדבריו נראה דישנו חיוב כללי (דילפינן מקרא ד"חנוך לנער") לחנך בניו שילכו בדרך התורה והמצוות, וחיוב זה מאחר שאינו אלא להרגילם במצוות אינו מחייב שיתקיימו המצוות כתקונן וכהלכתן. ונוסף על זה חייבו חכמים שהקטן יעשה כל מצוה ומצוה כמשפטה ובכל פרטי' כעשיית הגדול.

וע"פ דבריו אלו יש לנו לכאור' להוסיף ביאור לדברי הרמב"ם בהל' מאכא"ס (פי"ז הכ"ז): קטן שאכל אחד ממאכלות אסורות או שעשה מלאכה בשבת אין בית דין מצווין עליו להפרישו לפי שאינו בן דעת כו'. ובהל' שלאח"ז (כח): אע"פ שאין בית דין מצווין להפריש את הקטן, מצוה על אביו לגעור בו ולהפרישו כדי לחנכו בקדושה שנא' חנוך לנער על פי דרכו וגו' [ועד"ז כתב בהל' אבל (פ"ג הי"ב): כהן קטן הרי הגדולים מוזהרים שלא יטמאוהו. ואם בא להטמא מעצמו אין בית דין מצווין עליו להפרישו, אבל אביו צריך לחנכו בקדושה] – דלכאורה לשון הרמב"ם כאן הוא קצת פלא, כי דין חובת חינוך במצוות הביאו כבר הרמב"ם כמה פעמים לפני"ז לענין כו"כ מצות (כנ"ל בריש דברינו), והתם לא הזכיר כלל הכתוב ד"חנוך לנער", ואמאי הביאו דוקא כאן. וגם מהו הל' "לחנכו בקדושה", ולא כמ"ש לפני"ז כמה פעמים "לחנכן במצות". ולפי ההסברה הנ"ל בדברי רבינו מנוח דתרי חינוכי ניהו, י"ל דס"ל להרמב"ם דהחובה להפרישו מאיסורא באה מהחיוב הכללי לחנכו בדרך

מייטנין ראי' בשמעתין מסוכה של הילני משום דלא סגיא דליכא בבני' חד שהגיע לחינוך דבעי סוכה מעלייתא". היינו דאין לחנך קטן בסוכה פסולה (למעלה מעשרים). וכעין זה מצינו בר"ן (ליומא פב, א)¹².

ד

ביא סימוכין מדברי רבינו מנוח גבי הא דאמרו בש"ס תרי חינוכי הו, ויפלפל בהסבר דבריו

ואת"ל מצינו כעין זה בפירוש רבינו מנוח גבי מ"ש הרמב"ם בפ"ב מהל' שבייתת עשור (ה"י), "קטן בן תשע שנים וכן עשר שנים מחנכין אותו לשעות כיצד הי' רגיל לאכול בשתי שעות ביום מאכילין אותו בשלש הי' רגיל בשלש מאכילין אותו בארבע לפי כח הבן מוסיפין לענות אותו בשעות בן אחת עשרה שנה בין זכר בין נקבה מתענה ומשלים מדברי סופרים כדי לחנכו במצות". וזה לשון רבינו מנוח על אתר: "ומה שכתב הרב כאן כדי לחנכו במצות ולעיל נמי כתוב מחנכין אותו לשעות בא להודיענו דתרי חנוכי הו כדאמרינן בגמרא (יומא פב, א) אמר רבה תרי חנוכי הו חד לעינוי וחד להשלמה, וחנוך השעות אינו חובה מדרבנן אלא חובה המוטלת על כל אדם מעצמו ללמד ולהרגיל בניו ללכת בדרכי יושר כדכתיב חנוך לנער על פי דרכו וגומר וכדי להכניסם תחת כנפי השכינה. . אבל בחינוך שני דהיינו כשהם בני י"א שנה שחייבין להשלים מדרבנן שוין בו תינוק ותינוקת. . וז"ש הרב כאן מתענה ומשלים

(12) וראה לקמן בפנים מרבינו מנוח.

הש"ס הא למה לי קרא סברא הוא. ע"כ¹⁵. והכי נמי הכא לענין חינוך דסברא הוא [ולפ"ז נאמר דהכתוב בדברי קבלה "חנוך לנער וגו'" הוא גילוי מילתא בעלמא].

ה

ידחה היסוד דלעיל, ויסיק דבאמת לא שייך חיוב הכשר מצוה בקטן ושאיני ממצוות התלויות בזמן שמחוייב להכשיר קיומן

איברא, דלכאורה חידוש גדול הוא לומר שישנה חובת חינוך כללית מדאורייתא על כללות המצוות¹⁶, ולא הוזכר זה בפוסקים, אלא כולם נקטו דחובת החינוך אינו אלא מד"ס, וכמפורש בלשון אדמו"ר הזקן בשלחנו ריש הל' ת"ת הנ"ל "שהקטן פטור מכל המצוות וגם אביו אינו חייב לחנכו במצוות מן התורה אלא מד"ס כו". ובאו"ח (סשמ"ג ס"ב וכן במהד"ת סוף סי' ד) כ' (רק) שהוא חיוב "מד"ס", "שחייבו חכמים".

ועפ"ז שוב קשה לנו מן הסברא, דכיון שמה"ת ברגע שקטן נעשה גדול מחוייב מיד בקיום כה"ת כולה, ואם לא נתחנך ונתרגל במצוות לפנ"ז מן הנמנע שיוכל להזהר כדבעי בכל מ"ע ומל"ת מיד כשיגדל, א"כ איך אפשר לומר דאין חיוב מה"ת להכנינו ולהכשירו לזמן גדלותו לבל

התורה מקרא ד"חנוך לנער"¹³ ואין זה חינוך פרטי בכל האיסורים (כדרך שתיקנו חכמים חיוב פרטי בכל מ"ע) כ"א חיוב כללי לחנכו בקדושה¹⁴.

ויש לחדש, שמ"ש רבינו מנוח שם ד"חינוך השעות אינו חובה מדרבנן אלא חובה המוטלת על כל אדם מעצמו כו", ר"ל דהאחריות של האב לחנך בנו (באופן כללי) מוכחת מסברא, והאדם מחוייב בה מעצמו מבלי שיהי' ע"ז ציווי וחיוב מפורש. פירוש, דכיון שמן התורה מחוייב כל אחד מעת שהגיע לגיל י"ג שנה ויום א' לקיים כל התורה והמצוות, הרי מובן ופשוט שכל איש ישראל יחנך וירגיל את בנו "ללכת בדרכי יושר", דרך התורה והמצוה, כשם שפשוט שכל אדם ישר הולך מדריך ומחנך את בנו בדרך הטוב והישר מבלי שיהי' לו ציווי ע"ז, כי זהו טבעו של אב, ובלשון הכתוב (פרשתנו יח, יט) גבי אברהם "יצוה את בניו ואת ביתו אחריו לעשות צדקה ומשפט" (וכבר נזכר לעיל דיש מן האחרונים שהרחיקו לומר דחיוב חינוך מקורו בהאי קרא).

ומעתה יש לנו לקבוע שיש בזה גדר דאורייתא, וכמבואר בכ"מ בש"ס דדבר המוכח מסברא הוא מה"ת, כהך דכתובות (כב, א. ובעוד מקומות בש"ס) "למה לי קרא סברא הוא". וראה פנ"י (ברכות לה, סע"א): בכל הש"ס משמע דמידי דאתיא מסברא הוי מדאורייתא ואדרבה מקשה

15) ועיי' בית האוצר מערכת א כלל קלא. ושם (בסופו) מביא מחזקוני (נח ז, כא) "יש כמה מצוות שחייבים בני אדם לשמרן מכח סברת הדעת אע"פ שלא נצטוו".

16) וגם במצוות פרטיות כמו הקהל (הנ"ל הערה 7), הרי נוסף ע"ז שבכמה מקומות משמע שאין זה בגדר חינוך, הנה מלשון הרמב"ן עצמו "קטנים הקרובים להתחנך" מובן שאין זו מצוות חינוך באופן הרגיל. וכן ב"ליספו לי' בידים" לדעת התורה"ד (הנ"ל בפנים ריש סעיף ג), הרי פשוט שאינה דומה הקפידה שירגיל עצמו באיסור לשאר עניני חינוך.

13) שהוא מדברי קבלה (ראה לעיל ריש סעיף ג), ויותר מחיוב חינוך סתם שהוא מד"ס. או יתרה מזה, דהוי מדאורייתא והכתוב גילוי מילתא בעלמא, כדלקמן בפנים.

14) וראה לעיל בפנים ריש סעיף ג הדיעה דחינוך במל"ת הוא דאורייתא.

לקראת שבת

ה"ה עוסק בקיום המצוה. ובלשון אדמו"ר הזקן (או"ח ר"ס תמה) "מתחילת שעה ז' . . כל רגע ורגע שנמצא חמץ ברשותו ואינו מתעסק לבערו הוא עובר על מ"ע של תורה", משא"כ כשמתעסק בביעורו הרי ההתעסקות היא חלק מקיום המצוה (היינו ההתעסקות בהכנת הביעור, ולא רק העסק בעצם הביעור). ואין זה שייך לדין אונס רחמנא פטרי' (שנאמר, שמאותו רגע של מציאת החמץ ה"ה עובר על מצות השבתה, אלא שכל הזמן הנדרש כדי לבערו נחשב כאנוס, ורחמנא פטרי'), דזה שייך רק אם כבר חל החיוב ונאנס ע"י דבר צדדי שמעכב קימו, אבל אם מעצם טבע הדברים אי אפשר לקיים החיוב מבלי שהיית זמן או הכנה והכשרה מוקדמת הרי זהו חלק מהחיוב.

מיהו, במצות שקימן בזמנים מיוחדים, אם קיום המצוה דורש הכנה והכשרה, כגון תקיעת שופר שצריך להתאמן ולהתרגל כדי שיוכל לתקוע, או אם צריך השתדלות מוקדמת כדי להשיג חפצי המצוה כמו ד' מינים וכדומה, מובן לכאורה שחיוב ההכנה מתחיל לפני זמן קיום המצוה כדי שבבוא זמנה יוכל לקיימה כתיקונה. ובאמת על דרך זה מצינו לענין מ"ע דתשביתו (בפרט אחר שבה), דגרסינן בפסחים (ו, א): א"ר הא דאמרת (המפרש והיוצא בשיירא) קודם שלשים יום אין זקוק לבער לא אמרן אלא שאין דעתו לחזור אבל דעתו לחזור אפילו מראש השנה זקוק לבער (דכי הדר בי' בימי הפסח עבר עלי' וההיא שעתא לאו ברשותי' היא דלבטלי' כו' (רש"י)). ובשו"ע אדמו"ר הזקן (או"ח סת"ז ס"ז): "זוה שיוצא מביתו ולא יחזור קודם הפסח שכשיגיע חצות יום י"ד לא יוכל לבדוק ולבער החמץ שבביתו הרי בשעה זו שהוא מפליג

יעבור על מצוות התורה מחמת (חסרון ידיעה (ו) חוסר הכנה¹⁷. ותו, דע"פ משנת"ל דמצד חיוב המצות שיחולו תיכף כשיגדל איכא חובת הכנה שתיכף ברגע שיתגדל יוכל לקיימן, והרי חובה זו קיימת ועומדת אלא שא"א שתחול על הקטן שאינו בר דיעה, שוב יש לעיין למה לא העבירה התורה החיוב על האב או הב"ד, וכנ"ל.

ולהכי נראה, דקושטא דמילתא דהסברא שנתבארה לעיל (סעיף ב), דכיון שמיד כשהגדיל הקטן ה"ה מתחייב בכל המצוות כולן, לכן אם לא קיימן או עבר עליהן מחמת חסרון ידיעה והכנה קודמת נחשב כמבטל מ"ע וכעובר על מל"ת (אשר מצד סברא זו הכרחנו דודאי חייבה התורה לעשות מה שימנע מזה ולחנכו בקטנותו) – הנה גוף סברא זו אינו מוכרח.

דהנה כשהתורה מחייבת באיזו מצוה, פשוט שהחיוב חל רק באופן שתוכל להתקיים בדרך הטבע, דלא ניתנה תורה למלאכי השרת¹⁸ (ברכות כה, ב. וש"ג), ואם קיומה דורש שהיית זמן אינו עובר על החיוב כל משך אותו הזמן. ולדוגמא, במצות ביעור חמץ, הרי כל זמן שעוסק בביעורו עד שנתבער בפועל אינו עובר על מצות תשביתו. דזהו גדר המצוה – לעשות מה שביכולתו לבער החמץ, ואם מתעסק בזה

17 ובאמת יש לחקור אם אפשר לחייב האב (או כל מי שיש בידו) לחנך הבן מדין "לפני עור", דכיון דקטן אינו יכול לחנך את עצמו, והוא נמצא ברשותו של האב, א"כ בזה שאינו מחנכו ה"ה מכשילו, והוי כתרי עברי נהרא.

18 ולהעיר מבכורות (יז, ב) "ת"ש (דאפשר לצמצם בידי אדם) ממדת כלים . . דרחמנא אמר עביד ובכל היכי דמצית למיעבר נחא לי". וראה ע"ז (ג, א) "אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו". ובשמו"ר (פל"ד, א) "לא בא על האדם אלא לפי כוחו".

לקראת שבת

כא

תמידי. ולכן מי שנתעצל להשיג ד' מינים קודם החג, ולכן לא הי' יכול לקיים מצות נטילתם בזמנה, חשיב למבטל מ"ע. ועיי' בלקח טוב (להר"י ענגיל, כלל ו אות ג ד"ה ואמנם נלע"ד ואילך) שהאריך בענין זה (אם יש חיוב גם קודם זמן המצוה), ומביא מבעה"מ ספ"ק דשבת שכ' בטעמא דאין מפליגי' בספינה פחות משלשה ימים קודם לשבת ד"מקום סכנה הוא וכל שלשה ימים קודם לשבת קמי שבתא מקרי ונראה כמתנה לדחות את השבת מפני שאין דבר שעומד בפני פקוח נפש", הרי דלפני ג' ימים קודם שבת אינו מחוייב לדאוג על שמירת השבת. אבל יש לחלק, דהתם הרי מה שיעשה בשבת הוא בהיתר כיון שפקו"נ דוחה שבת, ואין האיסור בפחות מג' ימים רק מפני שנראה כמתכוון לדחות את השבת (ועד"ז הוא בעוד דוגמאות שמביא שם)²².

[ובצפ"נ הל' שבעות (פ"ה הט"ז) כ' "והנה באמת יש נ"מ בין מ"ע. שיש מ"ע שהחויב חל עליו רק בזמנו אבל קודם לכן אין עליו חיוב כלל שיעשה המצוה בזמנו ויש שאף קודם לזה מחויב לראות שכשיבוא הזמן יקיים המצוה. . . וס"ל לרבינו דגבי סוכה כיון דצריך שלא יהא מן העשוי והוה העשי' ג"כ מן ההכשר שפיר י"ל דיש עליו חיוב כל השנה שיהא לו סוכה בזמנה. . . משא"כ במצה דאין עליו חיוב כלל קודם הזמן שיאכל בזמנו"²³. אבל לכאורה מובן דמ"ש שאין עליו חיוב כלל קודם הזמן, היינו

מביתו חל עליו מצות תשביתו מן התורה¹⁹, שמן התורה אין חילוק בין תוך ל' יום לקודם ל"²⁰. ובמנ"ח (מצוה ה אות ז) הביא מ"ש הצ"ח (פסחים ג, ב) ש"לא מצינו (במי שהוא בדרך רחוקה) שיהי' מחוייב לעלות ולהתקרב קודם זמן הפסח" כדי שיוכל להקריבו, וכתב ע"ז המנ"ח "ודבריו אינם מובנים לי כלל, דודאי מצות עשה על כל ישראל לעשות הפסח ככל מ"ע שבעולם, ומחוייב לילך מקצה הארץ להתקרב עצמו כדי לקיים מ"ע. . . אטו לולב ושופר כי לא יהי' מחוייב לקנות קודם החג, ובחג אינו בנמצא, וכי אינו מבטל בזה המ"ע, אתמהה". ובפשטות גם הצ"ח יודה דבשאר המצוות מחוייב להכין א"ע קודם הזמן, ודבריו אמורים רק לענין דרך רחוקה שהוא פטור מיוחד²¹. ועיי' בשאילת יעב"ץ (סקכ"ז): "בודאי א"א לומר ג"כ שהרחוקים מאד יתחייבו לעלות לרגל מתחילת השנה לעשות הפסח. . . ונלע"ד שכך הוא הענין, ששלישים יום לפני הפסח חל חובת עשייתו על הרחוקים שיעתיקו מבתיהם. . . מזמן שחל חובת ביעור חמץ כו", ע"ש.

ועוד להעיר מה שיש לבאר בזה, דאף שהמצוות הללו חיובן תלוי בזמן, מיהו הא החיוב לקיים כל התורה כולה הוא חיוב תמידי, וגם מצוות שעצם קיומן צ"ל בזמן מסויים, מ"מ חיוב זה גופא שיתקיימו הללו בזמן הוא חיוב

19) וכן משמע בחינוך מצוה ט שכ' "ומאימת מוטל עליו המצוה אם יוצא לדרך כו" וקאי במ"ע דתשביתו מה"ת.

20) וראה קו"א סת"ב סק"א ומה שהביא שם מהרא"ש פ"ק דפסחים ס"י.

21) אבל ראה לקח טוב דלהלן בפנים "המקום הי"א".

22) וראה גם שו"ת צ"צ יו"ד סצ"ב. שו"ת אבני נזר או"ח סשכ"א. שד"ח כללים מערכת המ"ם כלל קלד.
23) ועפ"ז מבאר שם החילוק בלשון הרמב"ם שם הי"ח "שלא יאכל מצה שנה או שנתיים" וגבי סוכה כ' "שלא ישב בצל סוכה לעולם". ע"ש.

אלא משנתגדל, לכן אם מצד טבע הדברים נחוץ זמן של לימוד והכנה עד שיוכל לקיים כל המצות, הרי זמן הכנה זו (מה"ת) מתחיל רק אחרי שנתגדל, ושוב אא"ל שעובר על שום מצוה עד שחולף הזמן של ההכנה הדרושה לקיום אותה מצוה (כמו הנ"ל גבי המתעסק בביעור החמץ אחר שבא הזמן). ואף כי זהו חידוש גדול בהלכה לומר שאחר שגדל כבר הקטן ונעשה בר חיובא עדיין אינו עובר איסור עד שיחלוף זמן הנחוץ להכין עצמו לקיום דיני התורה, מ"מ נראה דמסברא מוכרח הוא, דאיך יחול איזה חיוב באופן שמעצם טבעו א"א לקיימו, ומכיון שהאפשרויות של קיום המצוה כדבעי אינה אלא ע"י הקדמה של לימוד וחינוך הדורש זמן מסויים, לכן צ"ל דכל זה נכלל בעצם החיוב. ולכן אין סברא שהתורה תחייב לחנוכו בעודו בקטנותו כדי שיוכל לקיים כל המצוות כשיגדיל, ואדרבה, התחלת חלות החיוב אינה אלא ברגע שנתגדל, ואם צריך זמן של חינוך והכשרה, הרי זה כלול בעצם חלות החיובים שחלים אחרי שנתגדל.

ובסגנון אחר אפשר להגדיר כאן שהחיוב ההכשר מצוה שייך רק כשישנו חיוב מצוה על הגברא, שאז חל עליו גם החיוב להכין ולהכשיר

שאינו עליו חיוב עשי, אבל החיוב (דאכילת מצוה בליל פסח) אקרפתא דגברא הוא חיוב תמידי גם קודם הפסח. ואולי י"ל כוונתו, דגבי סוכה המצוה עצמה מתחלת קודם זמן חובת הישיבה כיון שבהכרח שתהי' עשי' קודם החג, משא"כ גבי מצוה דיכול לאפותה בליל פסח, לכן עצם המצוה חל רק בזמן חובת אכילתה, אבל היכא שבפועל לא תהי' בידו מצוה בליל הפסח אם לא ישתדל לפניו, לכאורה פשוט שמצות אכילה בליל פסח מחייבתו להשתדל בזה גם קודם הפסח²⁴. וראה לקח טוב שם, שגם את"ל שהחיוב הוא רק בזמן המצוה, נראה פשוט דמי שאינו לו אלא לולב אחד לפני סוכות ויודע שגם בסוכות לא יהי' לו רק לולב זה וישרפנו לפני סוכות אזי חשוב מה"ת מבטל עשה כיון שיודע שע"ז לא יוכל לקיים חיוב התורה בעת אשר יבוא עליו. וצ"ע].

וכל זה במי שכבר חייב במצוות, אמנם בקטן שנתגדל, כיון שקטן פטור מכל התורה כולה, ולא שייך בי' (בהיותו קטן) שום סרך של חיוב מה"ת²⁵, והתחלת כל המציאות של חיוב אינו

24 ולהעיר שמיישב שם (ע"פ חידושו דיש נפק"מ בין המ"ע) דברי התוס' בקידושין (כט, א) דאמאי מילה לא הוי מ"ע שהזמ"ג דהא אינו נימול בלילה. ויל"ע אם מתאים עם המבואר בפנים.

25 הראשונים נחלקו בקטן שהגיע לחינוך אם הוא כמחוייב בדבר מדרבנן, דלדעת רש"י (ברכות מת, א) והרמב"ן (הובא בר"ס ספ"ב דמגילה) מצוות שעושה הקטן משום חינוך "לאו מצוה דיד" אלא דאבוה, דאיהו לא מחייב במצוות כל עיקר", ולדעת התוס' (ברכות שם) והר"ן (הנ"ל) מיקרי מחוייב בדבר מדרבנן ויכול להוציא את הגדול שאכל שיעורא דרבנן*. ובמ"א נת'

* וכ"מ דעת הרמב"ם שפסק בהל' ברכות פ"ה הט"ו-טז "בן מברך לאביו". וכן הוא לשונו בכ"מ (מצויין לעיל בריש זברינו) דקטן חייב בציצית, בסוכה וכו' – דאה בארוכה בלקו"ש הנסמן בפנים ההערה.

שיש לתמוה על שיטת תוס' ודעימי', דכיון שמה"ת אין הקטן בר דיעה ולא שייך בי' שום גדר של חיוב, איך יחולו עליו חיובים מדרבנן (וגם אין סיבה שיתילו עליו חכמים חיובים כיון דמצד חינוך די אם כל החובה מוטלת על האב). ונתבאר דגם לשי' תוס' תחילת חלות החיוב היא רק על האב, אלא דכיון דגוף החיוב הוא שהאב ישפיע ויכריח שהבן עצמו יעשה המצוה, הרי למעשה איכא חיוב בעשי' זו, ולכן מקרי מחוייב בדבר, דאף שאין החובה בעשי' זו על הבן עצמו כ"א על אביו, סו"ס עשיית הקטן היא עשי' של חיוב. – ראה בארוכה לקו"ש ח"ז ע' 234 ואילך.

אחרי הגירות, לכן גם החיוב של הכנה והלימוד מתחיל רק אז, ואם ידרוש זמן של הכנה ורגילות עד שיוכל לקיים מצוות מסוימות כהלכתן, הרי כל משך אותו הזמן אינו עובר על מצוות אלו.

ובאמת, בדוגמת קטן שנתגדל (וגר שנתגייר) אירע לאבותינו בשעת מ"ת שאז נתחייבו לראשונה בכל התורה והמצוות (ובטלו החיובים שהיו עליהם לפני"ז מזמן האבות), כמ"ש כבר הרמב"ם בפיה"מ (חולין ספ"ז)²⁸. ובודאי נדרש זמן של לימוד והכנה עד שהיו יכולים לקיים המצוות²⁹, וכן עד שהיו יכולים להכין חפצי המצוות כמו ציצית ותפלין³⁰, ופשוט דאין לומר שכל אותו הזמן שהיו עסוקים בהכנה היו מבטלים מ"ע (ונפטרו רק מצד גדר אונס רחמנא פטרי), אלא שכיון שאז הותחל כל עיקר החיוב, לפיכך חל באופן שיוכלו לקיימן, דהיינו בהקדמת כל ההכנות הדרושות, כולל גם החינוך והרגילות.

וכן הוא אצל כל קטן שנתגדל (ועד"ז גר שנתגייר), שכל החיוב שלו בתורה ומצוות מתחיל רק בהגיעו לגדלות, לכן

כל הדרוש לקיום המצוה, משא"כ בקטן שאינו בר חיובא, לא שייך שמהחיוב שבגדלותו יסתעף חלות חיוב של הכשר והכנה בקטנותו, וכדפריך בש"ס (פסחים קטז, א) "חיובי לדרדקי", דאף בהך עניינא קיימא להאי תמיהה, שלא שייך שום גדר חיוב ביחס לקטנים.

ו

יביא ראוי לדבר מדין גר שאין מודיעין אותו קודם הגיור אלא עיקרי הדת

וראי' לסברא זו יש להביא מגר הבא להתגייר, דקי"ל דמודיעין אותו (רק) מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות, וגם זה רק כדי שיפרוש כדאיתא בש"ס (יבמות מז, א-ב)²⁶. והרמב"ם (הל' איסור"ב פ"ד ה"ב) הוסיף "ומודיעין אותו עיקרי הדת שהוא ייחוד השם ואיסור עכו"ם ומאריכין בדבר הזה ומודיעין אותו מקצת מצות . . ואין מאריכין בדבר זה". והנה פשוט דאם לא נתלמד ונתחנך בעשיית כל המצוות קודם גירותו, לא יוכל לקיימן מיד אחר הגירות, וא"כ למה אין מלמדין אותו כל המצוות ובכל פרטיהם, ואדרבה – "אין מאריכין בדבר זה". ואין לומר דשאני גר, שכיון שאינו מוכרח להתגייר שוב א"א שיחולו עליו שום דינים קודם הגיור – זה אינו, דהרי מצינו שהותר ללמדו מקצת מצוות כו' גם קודם הגירות אף שעכו"ם שלמד תורה חייב מיתה²⁷ (סנהדרין נט, א), היינו דשפיר חלים עליו דינים השייכים למה שגייר עצמו אחר כך. אלא על-כרחך צריך לומר כאן כהסברא הנ"ל בנוגע לקטן, דכיון שכל עיקר החיוב בתומ"צ חל רק

28) וכבר העירו (ראה בית האוצר להר"י ענגיל כלל א אות ז) מל' הרמב"ם הל' מלכים רפ"ט "ונשלמה תורה על ידו". ולהעיר ממדרש ויק"ר פ"א, יו"ד "אע"פ שניתנה תורה סייג לישראל מסיני לא נענשו עלי' עד שנשנית באוה"מ, משל לדיוטגמא שהיא כתובה ומחותמת ונכנסה למדינה אין בני המדינה נענשים עלי' עד שתתפרש להן בדימוסי' של מדינה כו".

29) דרך במצות מתי מספר נאמר "כאשר צוך" (ואתחנן ה, יב ובפרש"י. שם, טז ובפרש"י. וראה פרש"י בשלח טו, כה).

30) בבית אלקים (להמב"ט) שער היסודות פל"ז כ' דבני' לא הניחו תפלין במדבר. אבל ביל"ש שלח טו, לד (מובא ברבותינו בעה"ת שם, לב) מפורש דהניחו. וכן משמע בקידושין לו, ב.

26) וראה דק"ס השלם (ירושלים, תשמ"ו). וש"נ.

27) עיין בזה – בהנסמן לעיל הערה 9.

ואדרבה ה"ה עסוק בקיומם³², ולהכי ליכא חובת חינוך בעודו קטן מן התורה (היינו חובת חינוך פרטי בכל מצוה ומצוה, אבל עדיין יתכן דאיכא חובה כללית "לחנכו בקדושה", כנ"ל בביאור דברי הרמב"ם בהל' מאכא"ס גבי לאפרושי קטן מאיסורא³³). וכל זה מן התורה, אבל מדברי סופרים ישנו ציווי וחיוב גמור בחינוך קטן.

שלימין, גם בשנים לפני שהכיר את בוראו, וגם בנוגע לג' שנים הראשונות. אלא שאעפ"כ אין זה בכלל "שמע אברהם בקולי" כל זמן שלא הכיר את בוראו בפועל, ומ"מ אין שום חסרון בכך שעדיין לא הכיר אז את בוראו, כי כך מוכרח בטבע הדברים, שהי' דורש זמן של הכנה והכשרה [ע"ד הנ"ל, דזה שבן י"ג שנה ויום א' אינו יכול להתחיל מיד בקיום המצוה בשלימותה, אין הפירוש בזה שיש חסרון אצלו בקיום המצוה ורק שאינו נענש כי הוא בגדר "אונס" דרחמנא פטרי, אלא שמלכתחילה כך מותנה בעצם החיוב, שבתחלה עוסק בהכנה והכשרה כו' ואח"כ מקיים בפועל ובשלימות כו'].

32) וי"ל דע"ד זה הוא בהציווי דהקמת המשכן – "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (תרומה כה, ח) שמזמן הציווי (למחרת יוה"כ – פרש"י תשא ל, טז) עד ההקמה והתחלת העבודה בו (ר"ח ניסן – פקודי מ, יז) עברו כמעט ששה חדשים, ובינתיים היו עסוקים בנדבת המשכן, בעשייתו ובעשיית כליו ע"י חכמי לב. ופשוט שכל משך אותו הזמן שבין הציווי והקיום, קיימו המ"ע ד"ועשו לי מקדש", דכיון שהכנות אלו היו נחוצות בשביל הקמת המשכן, הרי ההתעסקות בהם היא (התחלת) קיום המצוה.

וגם לפמ"ש בצפ"ע מהדר"ת (להל' ת"פ פ"ג ה"ג) – "נ"מ בין משכן למקדש, דבמשכן הוי המצוה הבנין . . . אבל הבנין של מקדש הוא רק כדי שיהי' כו" (ע"ש), הרי לכאורה זהו רק העסק בהבני' שהוא גוף המצוה אבל לא הנדבה וההבאה להמשכן, ומ"מ גם התעסקות זו נחשבת (כהתחלת) קיום המצוה. ואכ"מ.

33) וראה עוד בענין זה בלקו"ש ח"ז ע' 151 בהערות.

"כשהיתה אחת מהם יולדת . . . היתה אומרת לבנה (הנולד) צא והבא לי צור לחותך טבורא". וזוה מובן גם לאחרי המבול אצל יחידי טגולה כמו האבות, ולכן יתכן שמיד בצאתו לאויר העולם הי' שייך כבר לשוטט בדעתו כו'.

כל הזמן שהוא צריך להתעסק בלימוד והכנה וחינוך עד שיוכל לקיים איזו מצוה כהלכתה או להזהר מאיזו עבירה, אינו מבטל אותה מ"ע ואינו עובר על אותה מל"ת³¹,

31) ועפ"ז יתבאר ענין תמוה בשייכות לאברהם אבינו, דעל הפסוק (ח"ש כד, א) "ואברהם זקן בא בימים" ארו"ל (ראה זח"א קכט, א. רכד, א. ועוד) שאברהם אבינו עבד עבודתו במשך כל ימי חייו, עד שכל ימיו היו "יומי שלימין" (ראה ד"ה ואברהם זקן תשל"ח, תשמ"ו (סה"מ מלוקט ח"א ע' רפט. תנא). וש"נ).

ולכאורה צריך ביאור: איך אפשר לומר שכל ימיו של אברהם היו בשלימות, והרי חסרו בעבודתו ג' שנותיו הראשונות, כמחז"ל (נדרים לב, סע"א) "בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו שנאמר (תולדות כו, ה) עקב אשר שמע אברהם בקולי, חושבני' מאה ושבעין ותריין שנין". וכ"ש וק"ו לפי הדיעות דבן ארבעים שנה הכיר את בוראו, או בן מ"ח (ב"ר פ"ל, ח. וש"נ. וראה כס"מ לרמב"ם הל' ע"ז הנסמן להלן), שצריך ביאור איך אפשר לומר עליו "בא בימים", שלא הי' חסר אצלו אפילו יום אחד, ועד שאמרו רז"ל (פרש"י ר"פ ח"ש) בנוגע לשרה (שלאורה מזה מובן שכן הוא באברהם) "כולן שוין לטובה".

וע"פ הנ"ל, דענין ההכנה והכשרה למצוה הוי תוצאה ופרט בעצם החיוב, יש לומר עד"ז גם בנוגע לאברהם אבינו, דזה שאברהם הכיר את בוראו בהיותו בן ג' שנה בא ע"י הכנתו והכשרתו בזמן שלפנ"ז, לחקור ולדרוש את האלקים, ובלשון הרמב"ם* (הל' ע"ז פ"א ה"ג) "התחיל לשוטט בדעתו . . . והי' תמה האיך אפשר שיהי' הגלגל הזה נוהג תמיד ולא יהי' לו מנהיג, ומי יסבב אותו, ולבו משוטט ומבין עד שהשיג דרך האמת כו"."

וכיון שבמשך כל ג' השנים** הי' עסוק בהכשר והכנה להכרת בוראו, שייך לומר שהיו "יומי

* ברמב"ם שם "משנגמל איתן זה . . . והוא קטן". ולהעיר, שהרמב"ם ס"ל כמ"ד בן מ' שנה הכיר את בוראו (וברמב"ם שם "וכל העם עובדי ע"ז והוא עובד עמהם". וראה ב"ר פל"ט, ח). אבל מזה מובן להדיעה דבן ג' שנה הכיר את בוראו, שהתחיל "לשוטט בדעתו" לפני שהגיע לגיל שלש שנים. וראה בהערה הבאה שבשוה"ג.

** וי"ל שהתחיל מיד בצאתו לאויר העולם, ע"ד שמצינו (ב"ר פל"ו, ה. ויק"ר פ"ה, א) שלפני המבול

חשבון הנפש

היצה"ר לפעמים מתלבש במועיל של מושי

מה שכותב במכתבו אשר נשבר לבו ממצבו ברוחניות, כיון שרואה בעצמו שהוא במצב של עולה ויורד,

...ובהנוגע לפועל, הנה ידוע פתגם כ"ק מו"ח אדמו"ר בשם כ"ק אביו, אשר כל ענין המבלבל לתורה ועבודה בטח מקורו לא טהור, והיצה"ר לפעמים מתלבש הוא אין א זיידענעם סערטוק [במעיל של משי], וכיון שכפי הנראה ממכתבו מבלבלים אותו מחשבות הנ"ל מלימוד כדבעי ותפלה כדבעי, הרי הספק מאין באות, ובמילא עליו לדחותם, והעצה לזה ג"כ מבוארת בתניא פרק כ"ו ואילך.

והשי"ת יצליחו. בברכה.

(אג"ק ח"ח אגרת ב'שמה)

במשך השנה עושים רק חשבונות שלא יביאו חלישות בעבודה

מ"ש שעושה חשבון מזמן שהותו בעירו עתה, הנה בכלל חדש החשבון הוא חדש אלול, ובמשך השנה עושים רק חשבונות כאלו שבטוחים שלא יביאו חלישות בהעבודה ועאכו"כ לא יתנו מקום לשמץ אפילו, של יאוש, וכידוע הצחות: יאוש – שלא מדעת.

ומובן ג"כ שזהו בהיפך הגמור מדרישת הבעש"ט עבדו את ה' בשמחה, שבלשון עבדו נכללו ג"כ הענין דבכל דרכיך דעהו, וכמבואר ברמב"ם הלכות דיעות ובשו"ע או"ח סי' רלא.

(אג"ק ח"ח אגרת ב'שיז)

אם חשבון הנפש מחליש החשק והחיות בעבודה ה"ז מתחבולות היצר

מאשר הנני קבלת מכתבו מנר חמישי, בו כותב רעיונות אודות מצבו בעבודת השי"ת.

ובטח ידוע לו פתגם כ"ק מו"ח אדמו"ר זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע אודות הרה"צ ר"נ מטשרנוביל (נדפס ג"כ בשיחת פסח ה'תש"ג) שלעתים תכופות צריך בחינה מאיזה צד באה תנועה פלונית או רצון פלוני.

כי בהשקפה ראשונה אי אפשר לברר אם זה מצד הקדושה או מצד השני, וידוע ג"כ פתגם כ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע אשר אפשר ג"כ שהיזה"ר יתלבש אין א זיידענע קאפאטע [במעיל של משי], ואחת הבחינות – מהיסודיות – בזה הוא אשר אם רואים שהתנועה או הרצון מביאים חלישות בעבודה ה"ז הוכחה שבאים מצד השמאל.

וה"ה בנדון דידן, אשר כנראה ממכתבו הנה חשבון הנפש שלו שכותב אודותו מחליש החשק והחיות שלו במלאכתו מלאכת שמים, היינו עבודת החינוך הכשר, ולכן קרוב לודאי שזהו מתחבולות היצר.

וזהו נוסף על המבואר בתניא אשר אפי' אם העצבות היא ממילי דשמיא צריך לשית עצות בנפשו כו' וכו' יעיין שם פרק כ"ו ובקיצור התניא.

שגם מזה מובן שאפשר שיהי' כל הטענות והתביעות צודקות, ובכ"ז צריך להתרחק מהם בתכלית הריחוק, וגם בהנוגע לו, הנה מכל חשבון הנפש שכותב עדיין איני מבין מהו הבכח שפועל לבד העצבות שכותב אודותה, ובמילא אין זה מענינו ויוסיף אומץ בחינוך בני ובנות ישראל חינוך המקרב את לבם לאביהם שבשמים.

ושכרו אתו אמור בכ"מ ברז"ל אשר עי"ז מאיר ה' עיניו גם הוא לעלות במסילה העולה בית א-ל.

(אג"ק ח"ח אגרת ב'שלח)

מעלת העבודה עם הזולת - על העבודה עם עצמו

- חלק שלישי -

הכלי לברכה זו הוא מסירות נפש, שזה המשמעות האמיתית של חסיד למסור את האני רוחני העצמי בשביל טובת השני בכלל ולטובת עילוי הרבים בפרט, ובזה צריכים להיות החנוך וההדרכה של תומכי תמימים, לעשות את התלמידים ליהודי מסירות נפש לטובת עילוי הרבים.

יהודי מסירות נפש לטובת עילוי הרבים

מניח אני - הואיל כ"ק אדמו"ר הרה"ק לאמר - כחות גשמיים וכחות רוחניים, ואניח כוחות גדולים יותר לעשות מתלמידי התמימים [התלמידים בישיבות 'תומכי תמימים' נקראים בשם 'תמימים'] שיהיו בבחינת יוסף הלל ושמואל חיים, יהודים של מסירות נפש לטובת עילוי הרבים, דבר שגילה מורנו הבעל שם טוב נ"ע והרבי - אדמו"ר הזקן - במסירות נפשו על תורת החסידות מדות חסידיות ודרכי החסידים, סלל דרך סלולה במסירות נפש לטובת עילוי הרבים, ובטוח אני בחסדי השי"ת שהיוסף הלל'ים ושמואל חיים'ים התמימים יהיו מאורי אור תורה ומצוות כי החשך יכסה ארץ ועליהם ועל ידם יזרח ה' בכל המדינות.

הרבי - הוד כ"ק אדמו"ר הזקן - ברך חסידים שבכל עת ובכל מקום יצליחו בעבודות הרוחניות שלהם בתורה ועבודה, וברכה זו מתחזקת מזמן לזמן ומדור לדור, שכן הרבי וכ"ק אבותינו רבותינו

הקדושים נושאים תמיד רינה ותפלה בעד החסידים שיצליחו בעבודתם הרוחנית, שאני מקווה שתלמידי התמימים יהיו הראשונים שתקויים בהם הברכה להצלחה בעבודה.

אך, הכלי לברכה זו הוא מסירות נפש, שזה המשמעות האמיתית של חסיד, למסור את האני הרוחני העצמי בשביל טובת השני בכלל ולטובת עילוי הרבים בפרט, ובזה צריכים להיות החנוך וההדרכה של תומכי תמימים, לעשות את התלמידים ליהודים של מסירות נפש לטובת עילוי הרבים.

...חסידים זכו לשם חסידים, שכן שיטת החסידות היא שעל אדם להניח עצמו בשביל טובת הזולת, כמאמר הידוע שורפן חסיד, למרות ששריפת צפרניים יכולה להזיק לו, אך כשהוא שורף אותן הוא בטוח שלזולת זה לא יזיק, לכן אומר רש"י [נידה יז, א] "חסיד עדיף מצדיק".

עבודתם של הרבנים המוסרים נפשם להדריך את אנשי עדתם נשגבה יותר מעבודת היחיד ועלייתו הכי גבוהה

..הוד כ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע אומר, כי רב ומנהיג הנה לבד זאת אשר עליו להורות ולהשגיח על קיום כל דיני התורה בקהלתו כחוק, אלא עוד זאת כי זכיותיהם של אנשי קהלתו וחסאיהם תלויים בו, בהנהגתו הבלתי טובה הוא גורם אשר רבים יחטאו במדות רעות וכדומה, ובהנהגתו הישרה במדות טובות באהבת ישראל הנה זכות הרבים תלוי בו.

הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק מוהר"ש נ"ע אומר, אם כי גדולה רמה ונשאה היא עבודת היחיד ומגיעה למדריגות נעלות ונפלאות, בכל זה הנה העבודה לטובת עילוי הרבים בעבודתם של המלמדים המוסרים נפשם לקבוע יראת ה', חיבת התורה והמצוות ומדות טובות בלבנות התנוקות, ועבודתם של הרבנים המוסרים נפשם להדריך את אנשי עדתם במעגלי צדק לשרש את המדות רעות ולהקנות את המדות טובות ואהבת ישראל נשגבה יותר מעבודת היחיד ועלייתו הכי גבוהה.

הוד כ"ק אאזמו"ר הרה"ק נ"ע אומר, שיטת החסידות ודרכי החסידים היא העבודה במסירות נפש לטובת עילוי הרבים כמדריגתו של אברהם אבינו שלמעלה במדריגה מהעבודה במסירות נפש של ר' עקיבא. הוד כ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע מברך את החסידים בהצלחה בעבודה והוד כ"ק אבותינו רבותינו הקדושים וצוקללה"ה נבג"ם זי"ע נושאים רנה ותפלה בעד החסידים כי תקויים בהם הברכה האמורה בתוספות מרובה ברוב טוב גשמי, בוטח בה' וחזק בבטחונו אשר תלמידי התמימים יהיו המאורי אור תורה תמימה בכל המדינות, ישקדו בעבודתם הקדושה במסירות נפש ויצליחו להעמיד תלמידים יראי אלקים ובעלי מדות טובות, ולרגלם יתברכו ברוחניות ובגשמיות כל העוזרים על ידם.

(תרגום מאגרות קודש ח"ח עמ' תקג ואילך)

